

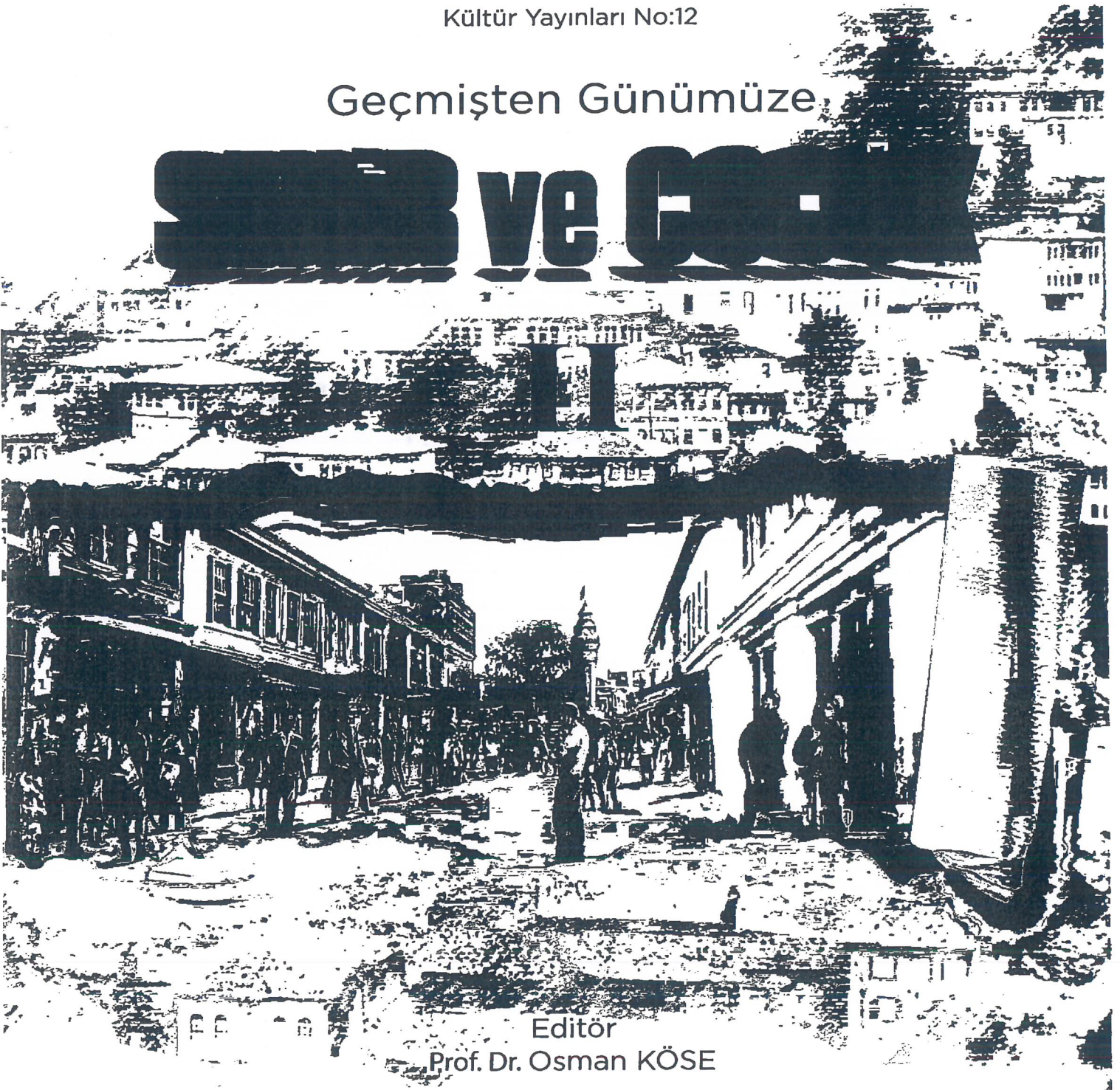
canik
belediyesi

"Türkiye'nin Gözbebeği"

Kültür Yayınları No:12

Geçmişten Günümüze,

SARAY VE ÇARŞI

Editor
Prof. Dr. Osman KÖSE

Mart - 2016

Canik Belediyesi Kùltür Yayınları
Yayın No: 55-16-02

Takım Numarası
978-605-65683-5-0

ISBN
978-605-65683-7-4

Samsun 2016

Editör: Osman KÖSE

Mizanpaj ve Kapak Tasarımı
Burhan ÖZAKÇA
0507 669 1981

Baskı Tarihi
Mart 2016

Baskı Yeri
Uğur Ofset Pazar Mahallesi Mukayyitzade Sokak No: 48
İlkadım / SAMSUN
0362 431 52 55

Sertifika Numarası
18324

CANİK BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Karşıyaka Mahallesi İlkbahar Sokak No: 1

CANİK / SAMSUN
Tlf: +90 444 55 90
Faks: +90 362 238 84 30
Web : www.canik.bel.tr
E-posta : canik@canik.bel.tr

İÇİNDEKİLER

A - İlkçağlardan Modern Zamana Kadar Şehirler

1 – Tarihte Şehirler

Pınar BÜLBÜL - Eskiçağ Anadoluşunda Kentleşme	21
Hatice Özkara GÜLER - Roma ve Şehir	27
Hüseyin KAYHAN - Karahanlılarda Şehirler ve Şehircilik	37
Minehanım Nuriyeva TEKLELİ / Mehmet RIHTİM - Kafkaslar ve Karadeniz Etrafında Unutulan Eski Türk Şehirleri Tarihi	51
Mustafa ŞAHİN - Mavü Balıg-Yok Edilen Bir Şehrin Öyküsü	57
Kemal SAYLAN - Süleymaniye-Daltaban Arasında Gümüşhane'nin Şehirleşme Süreci	67
İbrahim YILMAZÇELİK - Tarihi Sürecin Diyarbakır Şehrinin Karakteristik Özelliklerinin Oluşumuna Tesirleri	75
Selim ÖZCAN - Şehzadeler Şehri Amasya	103
İbrahim SERBESTOĞLU - Tanzimat Döneminde Çarşamba (Canık) Kazası	117
Mustafa ÖZTÜRK / Deaa HEADR - 19. Yüzyılda Şam'da Farklı Bir İdarî Birim: Sümün/Sümün Sistemi	133
Özgür YILMAZ - Tanzimat Döneminde Trabzon'un Kentsel Gelişimine Dair Bazı Tespiter	139
Osman AKANDERE - Konya Vilayeti Salnamelerine Göre Beyşehir Kazası	157
Nebahat ARSLAN - Bir Cumhuriyet Şehri: Kars	171
Tamara ÖLÇEKÇİ - Orta Asya'da Bir Türk Şehri-Bişkek	179
Tofik BABAYEV - Kafkasya'nın Kültür Merkezi Şuşa	191
İlhan EKİNCİ - İki Şehrin Rekabeti Ordu-Giresun Arasındaki Rekabetin Tarihi Arkaplanı	195

2 – Destanlar, Minyatürler ve Edebi Metinlerde Şehirler

Naile ASKER - Destanlarımızda Şehir Tanımlaması	209
Sebine NİMETZADE (Sabina Nematzade) / Sabira Nematzade - Türk-İslam Elyazmalarındaki Minyatür Resimlerde Şehir ve Kültür	215
Hanife Nalan GENÇ - Fadış Adlı Romanın Çocuk Kahramanının Gözüyle Bir Uzam Olarak Köy ve Kent	221
Hatice GÜNDOĞAN - Şehir ve Edebiyat Bağlamında Necip Fazıl ve Ankara (1929-1938)	231
Muhittin ELİAÇIK - Resmi-i Kayseri Seyahatnamesine Göre Şehirlerin Kuruluş Yeri Özellikleri	241
Tuğba KARA - 18. Yüzyılda Bir Müellif Resmi Kayseri'nin Mecmuasına Göre Osmanlı Şehir Algısı: Erzurum Örneği	245

3 – Seyyahların Gözüyle Şehirler

Mübariz AĞALARLI - ORTAÇAĞ SÖYYAHLARININ ƏSƏRLƏRİNDƏ ŞƏRQİ ANADOLU VƏ GÜNEY QAFQAZ ŞƏHƏRLƏRİ (XV-XVII. YÜZİLLƏR)	253
Cavid Kasımov - Armin Vanberi'nin "Orta Asya'ya Seyahat" Eserinde Orta Asya'da Türk Şehirleri	263
Cenk Demir - Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Samsun'daki Faaliyetleri, 1919-1922 (Yetimhane, Hastane, Aşevi ve Diğer Yardım Çalışmaları)	269

4 – Savaş Yıllarında Şehirler

Nurten ÇETİN - Bulgar İşgali Altında Esir Bir Osmanlı Şehri: Edirne	287
M. Halistin KUKUL - Hasan Umur'a Göre Millî Mücadelede Samsun	303

5 – Şehir Yaşamında Evler, Sokaklar ve Mekânlar

Fahri SAKAL – Medeniyetin Üç M’si: Münasebetler, Mekânlar ve Muhit	321
Muhammed OKUDAN - Osmanlı Dönemi Samsun Şehrinin Fiziki Yapısı ve Mahalleleri	327
İlyas GÖKHAN - Yavuz Sultan Selim’in Annesi Ayşe Sultan ve Doğu Karadeniz Şehirlerine Yaptırdığı Eserler	333
Mehmet BEŞİRLİ - Hazinedar-zâdeler Paşalarına Ait Muhallefatdan Varislerine İntikallerle İlgili Bazı Bilgiler, 1855-1860	339
Abdullah BAY - Taşra Elitleri, Haneleri ve Yaşamları: Canik Çevresinde Ayan Konaklarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Konak Hayatı	345
Ahmet KÖKSAL - Osmanlı’dan Günümüze Önemli Bir Kent Mekânı: Millet Bahçeleri	359
Ahmet MUTLU - Sokağa Çıkmak İçin Çıkmaz Sokak	369

6 – Şehirlere Göç, Demografik ve Siyasi Yapı

Cemil BÜLBÜL - Eskiçağda Göç ve Şehir Kültürü	383
Mert KALKAN - Rus-Kafkas Savaşı Sonrası Anadolu’ya Gelen Gömenlerin Şehir Yaşantısına Etkisi	389
Alparslan DEMİR - Erzincanlı Göçmenler ve İskân Tarihi Açısından Önemi	403
Zafer GÖLEN - Atatürk Dönemi Samsun Şehir Nüfusu	409
Ali ARSLAN / Gülten ARSLAN - Bir Şehrin Nüfusunun Sosyolojik Analizi: Canik’in Demografik Yapısının Sosyolojik Tahlili	421
Ali ARSLAN / Gülten ARSLAN - Geçmişten Geleceğe Bir Şehrin Siyasi Yapısı: Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Canik	435

7 – Şehirlerde Eğitim, Dini ve Sosyal Yaşam

Ergün LAFLI - Samsun Müzesi Lahitleri	449
Hacer ATEŞ – Osmanlı Belgelerinden Bir Şehri Okumak: XVII. Yüzyılda Rodosçuk Sâkinlerinin Yaşamından Kesitler	461
Ahmet AKSIN / Türkmen TÖRELİ - 7 Numaralı Kısas Defterine Göre Osmanlı Şehirlerinde Cinayet Suçları (1857-1859)	475
Fatma ATABEY - 5 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinde Canik’le İlgili Bazı Bilgiler (1834-1838)	491
Ayhan YARDIMCIEL / Özlem TOY - Din ile Bütünleşen Şehir: Didyma	497
Sait Sayar - Şehir ve İnsanın Kesiştiği Noktada İmarın Tasavvufi Arka Planı	503
Yurdağül ERDEM / Hande ŞAHİN / Nesime Güzel ERTOP - İlköğretim Okullarının Fiziksel Çevre Düzenlemesinin İncelenmesi: Kırıkkale İli Örneği	517

8 – Şehirlerde Ticari ve İktisadi Faaliyetler

Jülide AKYÜZ - Şeker Kamışı ve Pamuk Üzerinden Canik Sancağı’nda Sanayi Hamleleri	525
Önder DENİZ - Cumhuriyet Döneminde Kurulan Devlet İşletmelerinin Anadolu’daki Şehirlerin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri	531

B – Tarih Boyunca Devlet ve Toplum Yaşamında Çocuklar

1 – Tarihsel Süreçte Çocuk

Ebru MANDACI - Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Hukukî Belgelerde Çocuk (M.Ö. ± 1975-1723)..	541
Murat ÖZTÜRK - Asya Hun Devleti’nde Çocuk	549
Ramazan KAZAN - İslam Öncesi ve Sonrası Çocuk Olmak -Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe Örneği-	555
Özlem GENÇ - Ortaçağ Avrupasında Çocuk Olmak	563
Seda ÖZSOY - Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihi: Batı Ortaçağ’ında Çocuğun Algılanışı	573
H. Vehbi İMAMOĞLU - Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Şer’iyye Sicil Defterlerine Göre Çocuk	579

2 – Aile ve Sosyal Hayatta Çocuk

Harun BIÇAKÇI - Antik Roma'da Aile, Aile Reisi ve Çocuk	591
Babür Mehmet AKARSU - Antik Dönem'de Çocuk Kehanetleri	599
Fatih TOKTAŞ - İslâm Düşüncesinde Çocuk ve Şehir	607
Pınar ÜLGEN - Ortaçağ Avrupasının İlginç Bir Yüzü: Çocuk Cadılar (Mallevs Malleficarvm Adlı Esere Göre)	615
Mehmet Emin ÜNER – Osmanlı'da Mahalle ve Çocuk	623
Ömür TUFAN - Osmanlı Sarayı'nda Doğan Çocukların Yaşantısı	639
Aslı DELİKTAŞ - Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak: Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Vasi Korumasında Çocuklar (17. Yüzyıl)	653
Ayşegül KUŞ - Batılı Bir Seyyaha Göre 19. Yüzyılda Osmanlı'da Çocuk Olmak	661
Cihan ÖZGÜR - Osmanlı Dünyasında Çocuk Dilenciler	671
Melike KARABACAK - Canik'te Çocuk Suçlular (II. Meşrutiyet Sonrası)	679
Cafer SARIKAYA - Bu Türkü Annemin Türküsüdür, Onları Çok Özlediğim Zaman Bu Türküyü Söylerim: Karadeniz'deki Müslümanlaş(tırıl)mış Ermeni Çocukları	689
Ceyda FİDAN - Holokost Dönemi Çocukları Children During The Holocaust	695
Esra ÇETİN - Milli Kimliği Müzikle Kurmak: Gürbüz Çocuklar Ordusu Müzik Faaliyetleri	709
İsmail KIRAN / Zeydin YILDIZ - Sosyal Değişme ve Modernleşme Karşısında Çok Çocuklu Geleneksel Ailelerde Çocuğun Geleceği	719
Mustafa YILDIRIM - Çocuk ve Sanat	731
Orhan BİNGÖL / Sabuha BİNDİK - Kent Kültürü ve Çocuğun Toplumsallaşması	739
Yılmaz IRMAK - Dinî, Millî ve Kültürel Değerlerin Çocuklara Aktarılmasında Camilerin İşlevi -Belçika Sledderlo Yunus Emre Camii Örneği-	745
Murat SEZGİN - Orta Öğretim Çocuklarında/Öğrencilerinde Aile İçi İletişim (Ampirik Bir Çalışma)	761
Ali KORKMAZ - Medyada Çocuk Haberciliği ve Etik Sorunlar	773

3 – Muhtaç ve Yetim Çocuklar

Mevlüt ÇAM - Osmanlı Dönemi Vakfiyelerinde Yetimler ve Öğrenciler	783
Ahmet GÜNDÜZ – Osmanlı'da Kimsesiz Çocukların Himaye ve Korunması: Antakya Örneği (1860-1900)	789
Ayşe ZAMACI - Bir Muhtaç ve Muavin Olarak Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin Faaliyet Alanında Çocuğun Rolü	797
Mucize ÜNLÜ - II. Abdülhamid Döneminde Balkanlarda Fakir ve Kimsesiz Çocuklar	809
Necdet AYSAL - Korunmaya Muhtaç Çocuklar Sorunu: Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti	819
Kamuran KALABALIK - Kazım Karabekir'in Erzurum ve Sarıkamış Dolaylarındaki Yetim Çocukların Eğitimi İle İlgili Görüş ve Uygulamaları	835
Gurbet GÖKGÖZ - 1930' lu Yıllarda Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuk Algısı ve Buna Yönelik Çalışmalar	843
Zeynep TEZEL / Hande ŞAHİN / Hüsamettin ÇETİN / Yurdağül ERDEM - Yazılı Basında Geçici Koruma Altındaki Ailelerin Çocukları	851

4 – Şehir Yaşamında Çocuk

Ümit ÖZTÜRK - Osmanlı Şehrini Hatırlamak: Çokluk İçindeki Bir(icik)lik	859
Elif NEOLSUN - Bir Metropol Gerçeği: İplikhane-i Amire'de Çalıştırılan İşçi Çocuklar	865
Mehmet KÖSEOĞLU / Civan ÇELİK - Osmanlı Dönemi İlk Nüfus Sayımında Kavak Kazası'nda Erkek Çocuklar	875
Alparslan SANTUR - Anadolu'da Bazı Gelenek, Görenek ve İnanışlarıyla Şehirlerde Çocuk	889
Harun CEYLAN - Modern Şehirde Çocuk Olmak	897
Orhan GÜRSU - Modern Şehirlerde Çocuk Olmak: Şehir Hayatı ve Çocuk Ruh Sağlığı	901

Rıfat ATAY - Ezansız Semtlerin Güneyli Çocukları: Modern Antalya'da Çocuk Ol(dur)mak	909
Hüseyin MERTOL / Kuttusi ZORLU - Üstün Zekalı Çocukların Hayallerindeki Şehir Tasarımları	917

5- Savaş ve Çocuk

Sevtaç Gölgesiz KARACA - Orta Çağ Avrupa'sında Çocuk Hareketi: Fransız ve Alman Çocukların Haçlı Seferi	925
Süleyman TEKİR - Birinci Dünya Savaşı'nda Çocuk Olmak	935
Kemal ARI - Mübadele'de Çocuk Olmak	941
Ulvi KESER - Savaşta Çocuk Olmak; 1955-1974 Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi ve Çocuklara Kesitsel Bir Bakış	947
Tahir ŞAHBAZOV - Bir Türk Şehrinin Faciesi: Hocalı Soykırımı ve Çocuklar	985
Yavuz GÜNEŞ - Gazzeli Yusuf ve Telavivli Jozef Çocuğun Özneleştirilmesi yahut "Kutsal Savaş"ın Anlam Yitimi	997
İsa KALAYCI - Savaşın Mazlum ve Mağdurları: Hatay'daki Suriyeli Çocuklar	1007

6- Göç ve Çocuk

Erhan AKDAĞ - Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yayımlanan "Ali'nin Bayramı" Adlı Çocuk Öyküsünde Balkan Göçleri'ne ve Çocuğa Bakış	1023
Harun CEYLAN - Göçmen Aile Çocuklarının Karşılaştığı Sosyal Sorunlar ve Bu Sorunlara Yönelik Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Sunduğu Hizmetler	1031
Cuma YILDIRIM - 1950 Sonrası Türkiye'de İç Göç ve Çocuk	1035
Hayrettin PARLAKYILDIZ / Aşim PARLAKYILDIZ - Göç ve Çocuk Bağlamında Avrupa'daki Türklerin Göç Ettikleri Ülkelerdeki Eğitim-Uyum Sürecinin Çocuk Edebiyatına Yansımaları	1045
Ayşe Hicret GÜDÜK / Salih BATTAL - Köyden Kente Yapılan Göç Sonrası Çocukların Şehir Hayatına Adaptasyonunda Yerel Yönetimlerin Rolü: Göç, Yerel Yönetim ve Eğitim Döngüsü	1051
Ülkü İNCİ - Göç Sürecinde Yaşanmamış Çocukluk	1063

7 - Hikaye, Şiir, Edebiyat, Minyatür ve Seyahatnamelerde Çocuk

Ali Nihat KUNDAK - Osmanlı Minyatürlerinde Çocuk	1069
Cafer ÖZDEMİR / Ömer SARAÇ - Âşıkların Gözünden Osmanlı'da "Çocuk"	1079
Münteha Gül AKMAZ - Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çocuk	1085
Necip Fazıl DURU / Hasan DOĞAN - Sevgiliye Övgü, Rakibe Sövgü: Tıfl (Beççe, Kûçek) Kelimesinin Divan Şairlerince İki Farklı Kullanımı	1095
Fikret USLUCAN - Ömer Seyfettin'in Hikayelerinde Çocuk	1103
Nazım ELMAS - Kurmacadan Gerçeğe Şehir ve Çocuk	1109
Şeyma KURAN - Şehir ve Çocuk Bağlamında "Çıkmaz Sokak"	1115
M. Halistin KUKUL - Medenileşme Yolunda Çocuk ve Edebiyat Münâsebeti	1119
A.Cüneyt ISSI - Şehirde İki Çocuk: Sermet Bey ve Japon Halit Ziya Uşaklıgil-Sait Faik Abasıyanık	1129
Alpay Doğan YILDIZ - Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Yoksulluk, Şehir, Çocuk, Adalet ve Merhamet	1135
Fusun Çoban DÖŞKAYA - Pamuk Prensesin Ölümü: Mağdur Çocuk Dili Analizi	1145

8 - Çocuk Oyunları

Hatice ERDEMİR / Mısra ÇAYAKAR - Antikçağ'da Hellen ve Roma Toplumlarında Belli Başlı Çocuk Oyunları	1167
Olcaç Pullukçuoğlu YAPUCU - Osmanlı Kentlerinde Oyuncak Satıcıları	1181
Yusuf Turan GÜNAYDIN - Çocukluk Yıllarımızın Oyunları ve Oyun Terimleri - Amasya / Taşova İlçesi Özelinde (1970-1977)	1189
Cemile Bahtiyar KARADENİZ - Ordu Şehir Merkezinde Çocuk Oyun Alanlarının Dağılışı ve Yeterliliği	1197

Doğa Dinemis KUŞULUOĞLU / Gülşen AYTAÇ - Modern Kentleşmenin Çocuk Üzerine Etkileri ve Çocuk Oyun Alanları 1209

9 – Çocukların Eğitimi ve Okul Hayatları

Yakup AKYÜZ - Eski Yunan'da Çocuk ve Çocuk Eğitimi	1221
Hüseyin ÜRETEN - Yazılı ve Yazısız Kaynaklar Işığında Eski Atina'da Çocuk ve Eğitim	1235
Babür Mehmet AKARSU - Spartalı Çocukların Askeri Eğitimi	1249
Muhittin ELIAÇIK - İslâm Kültüründe Çocuklara Hediye Olarak Kitap Yazma Geleneği	1257
Ali Emre İŞLEK - Canik Sancağı Zaviyelerinde Sıbyanın Talimi (1789-1844)	1261
Ahmet OĞUZ - Sultan Abdülaziz (1861-1876) Döneminde Kız Çocuklarının Eğitimi İçin Yapılan Çalışmalar	1267
Hürü Sağlam TEKİR / Nebahat Oran ARSLAN - 19. Yüzyıl İstanbul'unda Sağır Dilsiz Çocukların Eğitimi	1273
Elif GÜRSOY - Osmanlı Mimarisinde Sıbyan Mektepleri	1285
Selçuk SEÇKİN - Osmanlı Dönemi Sıbyan Mekteplerinin Mimari Özellikleri ve Şehir Hayatındaki Yeri	1293
Mehmet GÜNEŞ - Osmanlı Döneminde Çocukları Korumaya ve Eğitmeye Yönelik Çalışmalar	1311
Hanım GÖKTAŞ - Mahalle Mektebine Başlama Merasimi: Âmin alayı ve Bed-i Besmele	1317
Ahmet YILMAZ - Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Çocuk Eğitimi)	1325
Mustafa KARA - Kur'an'a Göre Çocuk Eğitiminin Temel İlkeleri	1333
Şeref GÖKÜŞ - Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Çocuk ve Çocuk Eğitimi (2010-2015)	1345
Hasan DİNÇER - Dilde Özleşme Çalışmalarının Çocuk Eğitimine Yansıması	1355
Nalan KIZILTAN / Nazlı TÜFEKÇİ / Taner TUNÇ / Emine Özlem ŞEN - Kosova-Türkiye Bağlamında Yabancı Dil Öğrenen Çocukların Kültürel Farkındalığı	1373
Mehmet Nur TUĞLUK / Tuba Zeynep AKAR - İlköğretim Öğretmen Adaylarının Çocuk Dostu Şehir Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Algıların Metaforlar Yardımıyla Ortaya Çıkarılması	1387

Sultan Abdülaziz (1861-1876) Döneminde Kız Çocuklarının Eğitimi İçin Yapılan Çalışmalar

Ahmet OĞUZ¹

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yapısal değişikliklerin yanında toplumsal değişimler de yaşanmıştır. Her ne kadar bu değişiklikler topluma hemen yansımamışsa da değişim süreci zamanla her alanda kendini göstermiştir. Sultan Abdülmecit zamanında ise bu değişim okullarda kendisini hissettirmiştir. Örgün eğitim de bu değişim kendisini hissettirmiştir. Müslim ve gayri Müslim tüm Osmanlı toplumu başta gayri Müslimler olmak üzere konuya yoğun bir alanın başladığı gözlenmektedir. Örneğin H. 1275/1858 tarihinde saraydan alınan kızlar için ayrı bir Rüştîye Kız Mektebi açılması için Cevri Usta mektebinin müstakil bir kız rüştîye mektebine dönüştürülmesiyle Müslüman kızlara yönelik eğitimin başladığı ya da eğitimin kızlara da yaygın olarak ulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Hemen belirtelim ki, aynı dönemde gayri Müslim kız çocuklarına yönelik okul açma, tamir veya benzer şekilde yoğun bir faaliyetin olduğu dönemin belgelerinden anlaşılmaktadır.

Sultan Abdülaziz dönemine gelince, kız çocuklarına yönelik eğitimde Müslüman kız çocuklarının eğitimine göre zaten önde olan gayri Müslimlerin, kendi açtukları ya da yeni açacakları kız mekteplerine yönelik faaliyetlerinin daha hızlı ilerlediği görülmektedir. Bunun yanında hükümetin Müslüman kız çocuklarının da eğitimlerine giderek önem vermeye başladığı anlaşılmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinden takip edebildiğimiz kadarıyla yalnız İstanbul'da değil Bursa, Ankara, Kastamonu ve Saraybosna kız rüştîyelerinde eğitim ve öğretimin yapıldığı anlaşılmaktadır. Hatta 1294/1877 tarihinde Kastamonu Kız Rüştîyesi'nden istenilen kitapların İstanbul'dan gönderildiğini belgelerden öğrenmekteyiz.

Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşmanın başlamasıyla beraber başlayan gelişmeler eğitimde de kendini göstermiştir. Bu bağlamda Tanzimat'ın batıya açtığı kapı göz önüne alınırsa erken sayılabilecek bir dönemde Osmanlı devlet adamları da kız çocuklarının eğitimlerine önem verilmiş, eğitimleri için okullar açılmıştır.

Bu çalışmada kız çocukları için açılan okullar ve bu okulların tamiri, okullara atanan hocalar, okutulan kitaplar ve müfredat programları gibi konular işlenecektir.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultan III. Selim (1789-1807) ve sonraki dönemde batılılaşma akımını devam ettirmiş, bu akımın öncüsü olabileceği düşüncesiyle askeri alanda olduğu gibi eğitime de önem vermeye başlanmıştır. Devletin yapısı ve konumu gereği bu zamana kadar hep askeri alan ön planda olmuştur.² Fakat dünyaya ayak uydurmak için eğitiminde gereği kimi devlet adamları tarafından anlaşılmaktaydı. Ebubekir Ratıb Efendi, askeri eğitimin önemini anlatırken, İngiliz Mahmut olarak bilinen Mahmut Raif Efendi başta yabancı dil öğreniminin gereğine işaret ederek aydınlanma için eğitimin gereğini işaret eden Fransızca bir kitap yazmıştır.³ Toplumun eğitilmesiyle ilgili yapılan bu çalışmalar Sultan II. Mahmut(1808-1839) döneminde hızlanmış, padişahın bizzat eğitime önem vermesi Osmanlı İmparatorluğu için bir çığır oluşturmuştur. İlk defa olarak kapsamlı ve

¹ Doç. Dr. Nevşehir Üniversitesi, Fen-edebiyat Fak. Tarih Bölümü.

² Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 227.

³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s.101.

sınırlı olmasına rağmen zorunlu eğitime geçilmesi eğitimin tabana yayılması açısından önemli gelişmelerden birisi olmuştur. İlk defa topluma zorunlu eğitim kavramı girmiştir.⁴ Sıbyan mekteplerinden hemen sonra Mekatib-i Rüştîye Nazırlığı teşkil edilmiş ve nazırlığa da İmam-zade Es'ad Efendi getirilmiştir. Bu okulun ismi Sultan Mahmut'un isteğiyle Mekteb-i Maarif-i Adliye olarak değiştirilmiştir. Bu okullarda Arapça, Farsça ve dini eğitim yanında matematik ve fen bilimleri de verilmiştir. Rüştîye mektepleri 1869 tarihinden itibaren de Rumeli ve Anadolu'da uygun olan yerlerde açılması kararlaştırılmıştır.⁵ Sultan Mahmut ile başlayan okullaşma süreci Tanzimat döneminde gelişimini kurumsallaşarak devam ettirmiştir.

Kız Rüştîyelerinin Açılması ve Eğitim

İmparatorluğun eğitime verdiği değer Sultan Abdülmecid döneminde belirginleşmiştir. Sultan II. Mahmut'la başlayan bu eğitimdeki atılımı sıbyan okullarından sonra rüştîye mektepleriyle devam etmiştir. Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde rüştîyelerin yaygınlaşması ve daha üst düzey okulların açılmasıyla hız kazanmıştır. Bunlar içinde İstanbul'da sessiz sedasız adeta gizlice açılan *İnas Rüştîye Mektebi* (Kız Rüştîye Okulu) ile modern anlamda eğitimde kızlara yönelik ilk müstakil teşebbüslerle gelişim süreci devam ettirilmiştir.

Bu teşebbüslerden ilki Sultan Ahmet civarında 31 Ekim 1858 tarihinde Cevri Usta mektebi kızlara tahsis edilerek Kız Rüştîye Mektebi açılmıştır.⁶ Bu okula ilgiyi artırmak amacıyla kızların da tahsil görmesinin gereği dini bir görev olduğunu belirten irade ile izah edilmeye çalışılmıştır. Kız çocuklarının okumasının ne denli önemli olduğu basın yoluyla da açıklanarak toplumun konuya dikkatinin çekilmesi amaçlanmıştır. Bu konuda hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre ise kız rüştîyelerinin ancak büyük vilayetlerde açılmasına hükmedilmiştir. Okulların açılışında halkın nüfus çoğunluğu göz önüne alınacağı zikredilmiştir. Nüfusu İslam ve Hıristiyan karışık olan yerlerde çoğunluk halkın dini inançları göz önünde bulundurularak ayrı ayrı kız rüştîyeleri açılması kararı verilmiştir.

Okulların Öğretmen İhtiyacı

Okulun açılmasıyla beraber öğrenci bulmakta zorlanıldığı gibi ilk başlarda bayan öğretmen de bulunamamıştır. Kızların eğitimi için nakış derslerini yürütmek için bayan öğretmen, diğer dersler için de erkek öğretmenler bulunarak eğitimin devamı sağlanmaya çalışılmıştır. Kızlara yönelik bu açılan okulun öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 1870 tarihinde Darülmuallimat (kız öğretmen okulu) açılmıştır.⁷ Okulun faaliyeti devamlı olmasa da başlangıç için önemli bir adım olduğu muhakkaktır. Okulun medresenin etkisinde olduğu iddiası vardır.⁸ Fakat devrin şartları göz önüne alındığında bunun da tabii karşılanması gerekir. Nizamnameye göre adı geçen okullarda bayan öğretmenler görev yapacak, ancak bayan öğretmen yetiştirilinceye kadar ise yaşlı, ahlaki düzgün edepli erkek öğretmenler görev alacaktır. Ancak bu nizamnamede de belirtildiği üzere kız rüştîyelerine bayan öğretmen bulmak mümkün olmadığından erkek öğretmenlerin atandığı görülmektedir. Kız mekteplerinin öğretmen ihtiyacı Modern anlamda açılan ilk ve orta düzeydeki okulların öğretmenleri arasından, askerî okullarda yetişen ve Batılı tarzda eğitim alan kimselerce karşılanmaya çalışılmıştır.⁹

İstanbul'da açılan kız rüştîyesine öğretmen tayini rüştîyelerle ilgili çıkarılan nizamnamede belirtildiği üzere bayan öğretmen bulunamayınca erkek öğretmen atanacağı nizamnamede yazılmıştı. Bu duruma örnek olarak İstanbul'da Kâtip Muslihiddin Mahallesi imamı Mehmed Arif Efendi, Yusuf Paşa Mahallesi'nde açılan kız rüştîyesi mekteb-i muallimliğine tayini Maarif Nezareti tarafından

⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, cilt V, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, TTK Yayınları, Ankara 2011, 9. Baskı, s. 159.

⁵ Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri", *Türkler*, s. 46.

⁶ Yahya Akyüz, *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2001, s. 152; burada kız rüştîyelerinin açılışı 1859 olarak verilmektedir.

⁷ Tayyip Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişimi)*, M.E. B. Yayınları, İstanbul 1991, s. 17.

⁸ Yahya Akyüz, "Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sorunu", *Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu 8-11 Haziran 1987*, Ankara 1987, s. 32.

⁹ Roderich Davison, "Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim", (Çev: Mehmet Seyitdanlıoğlu), *Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat, Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phonienix yayınları, 2. Baskı, Ankara Eylül 2006, s. 469.

taininin uygun olduğu Meclis-i Maarife sunulmuştur. Aynı tezkere ile Meclis-i Maarif, adı geçen kız rüştiyesine Darül Muallimin'den daha önce şahadetname alan birisini de aynı okula öğretmen tayini istenmiştir. Bu tayinler padişaha arz edilmiştir.¹⁰ Ancak erkek öğretmen tayinin olmadığı anlaşılmaktadır. Yusuf Paşa Mektebi'nden adı geçen tayine kız mektebi müdiresinden olumsuz cevap gelmiş ve "Daha kâmil ve ihtiyar adam isteriz." diyerek Maarif Nezareti vasıtasıyla Kemal Paşa'ya itirazda bulunulmuştur.¹¹

İstanbul'da özellikle bayan öğretmen sıkıntısının bu dönemde oldukça belirgin olduğu görülmektedir. Eski Ali Paşa Kız Rüştiyesi'ne Darulmuallimat'ta henüz talebe olan Aksaraylı Emine Hanım'ın mezun olması beklenmeden ikinci muallim olarak tayin edilmesi bu durumu doğrulamaktadır.¹² Bu tarihten yaklaşık on yıl sonra da özellikle taşrada halen Müslüman bayan öğretmen bulunmadığı anlaşılmaktadır. Taşrada bayan öğretmene duyulan büyük ihtiyaç olduğu görülmektedir. Girit vilayetinde Resmo'da açılan kız rüştiye mektebine 300 guruş maaşla "muallimi evvel" olarak İbrahim Efendi, 150 guruş maaşla Fehim Efendi yazı muallimliğine, 150 guruş maaşla Ali Efendi Riyaziye hocalığına, 80 kuruş maaşla bevvablığa(kapıcı), 100 kuruş maaşla Arniyadi Kadın nakış muallimliğine tayin edilmiştir.¹³ Nizamnamede belirtildiği üzere bayan öğretmen yalnızca nakış dalında bulunabilmiştir. Bulunan nakış öğretmeninin de gayri Müslim olduğu anlaşılmaktadır. Benzer durum Galatasaray Lisesi için de geçerli olup, lisenin öğretmen kadrosunun ve öğrencilerin çoğunluğunun gayri Müslim olması devrin önemli isimlerini karşı karşıya getirmiştir. Lisenin müdürü Ali Suavi ile Maarif Nazırı Münif Efendi'nin araları bu yüzden açılmıştır.¹⁴

Bayan öğretmenler bulunmadığı için kız okullarına bir süre daha uygun olan erkek öğretmenler atanmasına devam edilmiş, bayan öğretmen yetiştikçe de erkek öğretmenlerle bayan öğretmenlerin değiştirildiği olmuştur. Bu değişime bir örnek olarak Mekteb-i Muallimat'ın müdürü Akif Efendi bu gerekçeyle yerinden alınmış ve Odabaşı Çarşısı'nda açılan erkek mektebine tayin edilmiş ve yerine de Kız Öğretmen Okulu'ndan mezun bir bayanın atanması istenmiştir.¹⁵

Öğrenim süresi dört yıl olan kız rüştiyelerinde diğer okullarda okutulan derslerin yanında kızların günlük hayatta işlerini kolaylaştıracak pratik bilgiler vermeyi amaçladığını düşündüğümüz bazı derslerin isimleri de vardır. Bunlar; Tedbir-i menzil (Ev idaresi), Resim(nakış yapmaya yarayacak kadar), ameliyat-ı hıyatiye (dikiş uygulaması) gibi derslerle günlük hayata dönük pratikler kazandırılmaya çalışılmıştır.

Kız rüştiyelerine öğrenci bulunmasına gelince, sıbyan mektebini bitirenler imtihansız, sıbyan mektebi mezunu olmayanlar da imtihanla alınabilecekti. Gelişimini büyük bir hızla sürdüren kız rüştiye mekteplerinin sayıları 1874 tarihinde sekize ulaşmıştır. Aynı yıl ilk açılan okullardan olan *Sultan Ahmed, Beşiktaş ve Üsküdar Kız Rüştiye Mektepleri* ilk mezunlarını vermiştir. Zikredilen bu okullardan iki yüzden fazla öğrencisi olan *Sultan Ahmed* bunların en büyüğü olmak üzere bu okulların binden fazla öğrenciye ulaşmıştır. Daha sonra da ülkenin diğer yerlerinde de kız rüştiyeleri açılmıştır.

Sultan Abdülaziz Devrinde Bir Rüştiye Okulunun Açılması

Osmanlı İmparatorluğu'nda kız çocuklarının eğitimi ile ilgili olarak Sultan Abdülaziz döneminde yapılan bazı uygulamaları burada anlatmak istiyoruz. Hemen belirtelim ki *Osmanlı Devlet Arşivleri*'nden edindiğimiz belgelerin niceliğine bakılacak olursa bu konuda gayri Müslim Osmanlı vatandaşlarının bir hayli gayretli olduğu dikkat çekmektedir.

İzmir'in Aydın kasabasında Fransız rahibeleri kız öğrencilerin eğitimi ile ilgili bir kız mektebi açma girişiminde bulunmuştur. 1869 tarihli belgeye göre İzmir'de bulunan bir grup Fransız rahibe Aydın'da bulunan "bir grup milleti muhtelif"den olan kız çocuklarının eğitimi için bir mektep açma girişimde bulunmuşlardır. Anılan mektebin açılıp açılmayacağı hususunda yetkili mercilerden izin isteminin titizlikle değerlendirildiği görülmektedir. Belgede okul, kilise ve benzer inşaat izinlerinin irade-i seniyye bağlı olduğu bildirilmiştir. Okul için yapılacak binanın ise fiziksel olarak yeterli olup

¹⁰ BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 2391/15, 10 Ca 1286, 18 Ağustos 1869, varak 1/2.

¹¹ ŞD, 2391/15, 10 Ca 1286, 18 Ağustos 1869, varak 2/2. .

¹² BOA, A.}MKT.MHM., 473/66, 19 Z 1290.

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Mektubi Kalemî, (MF: MKT), 34/112, 6 Ra. 1293, 29 Mart 1876,

¹⁴ Ali Budak, *Münif Paşa Batılılaşma Sürecinde Çok yönlü Bir Osmanlı Aydını*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012, 2. Baskı, s. 79.

¹⁵ MF.MKT. 12 /94, 26. Ca.,1290

olmadığı yine titizlikle sorgulanmıştır. Aydın'da okul açılacak binanın ebatları tam olarak bilinmediğinden, bina ile ilgili bilgiler istenmiştir. Ayrıca okul tahsis edilecek binanın mutasarrıfının belli olması gerektiği ve vakıf mı mülk mü olduğunun bir mazbata ile belirtilmesi istenmiştir.¹⁶

Bu konuda merkezi hükümetin titiz davrandığı anlaşılmaktadır. Okulun gayri Müslim okulu olması dolayısıyla binanın bulunduğu semtin sorgulandığı belgede, yapılacak okulun yerinin ayrıntılı olarak belirtilmesi istenmiştir. Okulun yerinin İslam mahallesinde olup olmadığı, şu anki binanın bulunduğu yerde okul açılmamasının mahsuru ve mahalle sakinlerine zararı olup olmayacağı sorgulanmıştır. Bu hususların tetkik edilerek açıklığa kavuşturularak bildirilmesi istenmiştir. Binanın Ermeni ve Rumlar'ın yoğun olarak bulunduğu Yarbaşı Mahallesi'nde bulunduğu belirtilen belgede, binanın tavanı, çatısı, duvarları ve sağlamlığının kontrol edilerek gerekli bilgilerin verilmesi yine tetkik edilerek yazılması istenmiştir.¹⁷ Okul yapılacak binanın sağlamlığı kontrol edildikten sonra bina ile ilgili bir sorun daha çıkmıştır. Binanın Ermeni milletinden Meryem Salib Artin adlı bir kadına ait olduğu ve binanın satışının ya da devrinin okula yapıldığının belgelenmesi istenmektedir.¹⁸

İzmirli Fransız rahibelerin Aydın'da gayri Müslim kızların eğitimi için açacakları okulun binası için sağlamlığının kontrol edildiği, mülk sahibinden bina bedeli ödenerek satın alındığı ve çevresine zararı olmadığı kesin bir dille ifade edilmiştir. Uzun süren bu yazışmaların ardından sorunlarının giderildiği ve okulun açabileceği kaydedilmiştir.¹⁹

Sonuç

Bu çalışmada Türk eğitim tarihinin bir kesitini içeren Sultan Abdülaziz döneminde kız çocuklarının eğitimi ele alınmıştır. Okullaşmanın zorunlu olarak başladığı II. Mahmut döneminde sıbyan mektepleriyle beraber, Osmanlı'da eğitim kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Bu kurumsallaşmanın devamı olarak kız çocuklarının da eğitimden pay alması ve toplumsal bilinçlenme çabaları olarak kız rüştiyeleri ve devamında da kız öğretmen okulları açılmıştır.

Anılan dönem itibarıyla özellikle başlangıçta kız çocuklarının eğitiminde yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Gerek öğrenci bulmakta gerekse bayan öğretmen bulmakta oldukça sıkıntı çekilmiştir. Bayan öğretmen yerine nitelikleri nizamnamede belirtilen vasıfları uyan erkek öğretmenler tercih edilmek durumunda kalmıştır. Bir süre eğitime böyle devam edilmiş, bayan öğretmen yetiştikçe erkek öğretmenlerin yerine bayan öğretmenler atanmıştır.

Bu dönemin bir başka dikkat çeken durumu Müslümanlardan çok gayri Müslimlerin eğitime rağbet ettikleridir. Örneğin kız çocuklarının mesleki eğitimlerini geliştirmek için verilen kimi dersler yalnızca gayri Müslim bayan öğretmenler tarafından verilmiştir. Çünkü İstanbul'da dahi mesleki dersleri verecek bayan öğretmen bulmakta zorluk yaşanmıştır. Gayri Müslimler ise dini kurumlarının da yardımıyla okullaşma çabaları içinde olmuşlardır. İzmirli bir gurup gayri Müslim girişimcinin Aydın'da açtıkları kız rüştiyesi bunun örneklerinden biridir.

Bütün bunları bir araya getirdiğimizde devletin, sultan Abdülaziz döneminde okullaşmaya ve kız çocuklarının eğitimine önem verdiği görülmektedir. Ayırt edici bir unsur olarak da gayri Müslimlerin okullaşmaya ve kız çocuklarının eğitimine Müslümanlardan daha çok önem verdikleri de anlaşılmaktadır.

Toplumsal sorunların çözümünde eğitimin bunun yanında kız çocuklarının da eğitiminin denli önemli olduğu bugün de ne denli önemli olduğunu yaşayarak görmekteyiz.

Bibliyografya

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Mektubi Kalemî, (MF: MKT), 34/112, 6 Ra. 1293, 29 Mart 1876,
- BOA, A.}MKT.MHM., 473/66, 19 Z 1290/
- BOA, İ.HR, 234/3844, 03 Şevval 1285/17 Ocak 1869, varak 2/8.

¹⁶ BOA, İrade-Hariciye (İ.HR), 234/3844, 03 Şevval 1285/17 Ocak 1869, varak 1/8.

¹⁷ BOA, İ.HR, 234/3844, 03 Şevval 1285/17 Ocak 1869, varak 2/8.

¹⁸ BOA, İ.HR, 234/3844, 03 Şevval 1285/17 Ocak 1869, varak 4/8.

¹⁹ BOA, İ.HR, 234/3844, 03 Şevval 1285/17 Ocak 1869, varak 5/8.

- BOA, İrade-Hariciye (İ.HR), 234/3844, 03 Şevval 1285/17 Ocak 1869, varak 1/8.
- BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 2391/15, 10 Ca 1286, 18 Ağustos 1869, varak 1/2.
- BOA, İ.HR, 234/3844, 03 Şevval 1285/17 Ocak 1869, varak 4/8.
- BOA, İ.HR, 234/3844, 03 Şevval 1285/17 Ocak 1869, varak 5/8.
- MF.MKT. 12 /94, 26. Ca.,1290
- ŞD, 2391/15, 10 Ca 1286, 18 Ağustos 1869, varak 2/2.

Araştırmalar

- Ali Budak, *Münif Paşa Batılılaşma Sürecinde Çok yönlü Bir Osmanlı Aydını*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.
- Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, cilt V, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Muammer Demirel, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştüye Mektepleri”, *Türkler*, ss. 44-60.
- Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Roderich Davison, “Osmanlı Türkiyesi’nde Batılı Eğitim”, (Çev: Mehmet Seyitdanlıoğlu), *Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat, değişim sürecinde osmanlı imparatorluğu*, phonienix yayınları, 2. Baskı, Ankara Eylül 2006, ss. 463-476.
- Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı Japonya’nın Türk Dünyası ve İslam Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Tayyip Duman, *Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişimi)*, M.E. B. Yayınları, İstanbul 1991.
- Yahya Akyüz, *Başlangıçtan 2001’e Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2001.
- Yahya Akyüz, “ Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sorunu”, *Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Buğunu-Geleceği Sempozyumu 8-11 Haziran 1987*, Ankara 1987, ss. 31-38.